

LA RESTAURACIÓ DE DOCUMENTS HISTÒRICS: el Títol de Ciutat de Dénia de l'any 1612 i els Llibres de la Peita dels segles XV i XVI.

María Isabel Santamaría Sánchez

Institut Valencià de Conservació i Restauració de Béns Culturals

El clima mediterrani que experimenta la Comunitat Valenciana durant tot l'any, amb grans oscil·lacions de temperatura i amb una alta humitat relativa, produeixen una inadequada conservació de les peces documentals en els nostres arxius. Resulta imprescindible per tant protegir els documents com a testimonis de la història del nostre poble. Els alts índexs de temperatura junt amb una humitat relativa elevada, en alguns mesos de l'any, pot provocar hidròlisi àcida i la consegüent proliferació de microorganismes que danyen en gran mesurada el nostre material bibliogràfic. Un altre dels factors desencadenants de la deteriorament és la pols acompanyada de tot tipus de partícules entre elles espores, partícules metàl·liques, etc., que poden dipositar-se en les obres i produir danys irreparables.

Hui en dia tenim algunes institucions que ens ajuden a mantenir en bon estat el nostre patrimoni artístic i documental, tal és el cas de l'Institut Valencià de Conservació i Restauració de Béns Culturals, IVC+R, que es va crear en virtut de la Llei 5/1999 de 9 d'abril, i que constitueix una institució dedicada a la conservació i restauració del llegat cultural de la Comunitat Valenciana, amb una incessant activitat que va començar l'any 2005, i que des de llavors vetlla per la preservació del nostre patrimoni. Un dels arxius en els que l'IVACOR va tindre el privilegi d'intervindre és l'Arxiu Municipal de Dénia que l'any 2010 ens va encarregar la restauració de tres documents importants del seu patrimoni documental. Els documents objecte de la intervenció foren:

- El privilegi de la concessió a la vila de Dénia del títol de ciutat, atorgat pel rei Felip III el dia 4 d'abril de l'any 1612, gràcies a la mediació de Francisco de Sandoval i Rojas, duc de Lerma i marquès de Dénia, al qual deguem les visites reials a Dénia dels anys 1599 i 1604, fets que també ajudaren a que el rei Felip III concedirà aquesta important distinció. La concessió del títol de ciutat és un important esdeveniment per a Dénia del qual l'any pròxim, 2012, es celebrarà el IV centenari.

-També s'han restaurat els dos llibres padrons de la peita de Dénia, dels segles XV i XVI. Encara que estan molt incomplets són uns documents importantíssims per a la història econòmica i per a la toponímia local ja que recullen els noms de camins, partides rurals, carrers... de la Dénia dels segles XV i XVI. La peita era l'impost directe per excel·lència, amb el qual es finançaven els municipis, des del segle XIV fins el segle XVIII, estava carregada bàsicament sobre els béns immobles, les terres i les cases.

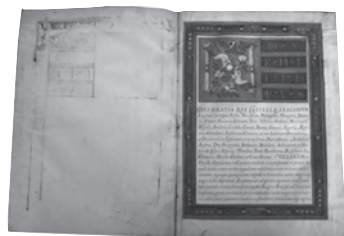
L'Arxiu Municipal de Dénia disposa, des de l'any 1992, d'unes correctes instal·lacions, gràcies a l'interés de Rafael Marsal, aleshores Regidor de Cultura, aquesta decisió de fer un nou edifici va permetre que Dénia tinguera un arxiu accessible als ciutadans i amb les condicions correctes de conservació. Bones instal·lacions per als usuaris i uns bons depòsits per a guardar els documents per tal de regular la temperatura i la humitat. Mesures de conservació molt importants en una població com Dénia situada al costat de la mar amb uns nivells d'humitat altíssims. Condicions de conservació prou correctes però amb unes circumstàncies històriques adverses que han produït que siguin molts els documents que requereixen d'una actuació més específica: la restauració per part de professionals. A Dénia els documents han patit durant segles unes condicions extremes de deficient conservació: amuntegats de qualsevol manera, en llocs amb goteres i pols, i fins i tot molts perduts per sempre, com a conseqüència sobre tot de l'abandó, però també de les guerres que ha patit la ciutat al llarg dels segles, com la guerra de Successió i la guerra d'Independència. Després de tants avatars en moltes ocasions la restauració és l'únic que queda per conservar el patrimoni documental en bones condicions.

Estat inicial de l'obra

El Procés de restauració del Títol de ciutat de Dénia

El títol de ciutat de Dénia és un document en format llibre amb fulles de pergami, denominat vitel·la, i amb enquadernació en vellut, material de qualitat que destaca la importància de l'obra que embolica, amb unes belles miniatures que augmenten el valor del document.

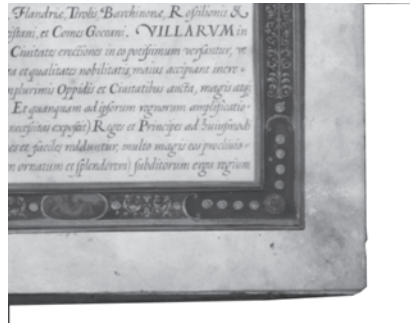
Enquadernació

2. Miniatures

Quant a l'estat de conservació del cos del llibre, podem destacar les taques de greix produïdes pels dits en la cantonada dreta de les pàgines i alguns excrements d'insectes en algunes fulles.

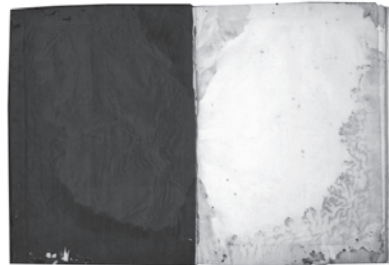
3. Taca de greix

Aquesta obra inclou en el seu interior dos tipus de guardes, unes en paper, que es trobaven més deteriorades que la resta del llibre perquè presentaven faltes de suport, i unes altres en tela de seda adherides a les contratapes del llibre i també amb xicotetes pèrdues.

Guardes de seda i de paper

El deteriorament de l'enquadernació quedava palesa en les faltes de tela que presentaven les tapes tant en les cantonades com en el perímetre.

Pèrdues de suport en l'enquadernació.

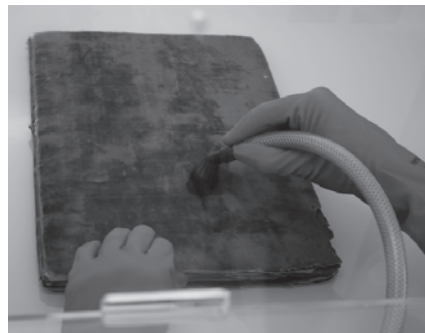
En relació al procés d'intervenció del cos del llibre comencem amb una neteja en sec de les taques de greix mitjançant gomes d'esborrar de diverses dureses i brotxes de restauració. Per a eliminar els excrements d'insectes i les restes de cera utilitzem un bisturi i un escapel. És important eliminar tots aquests tipus de restes que es dipositen en el paper perquè els components grassos i la brutícia poden danyar-ho a curt termini. Per a la neteja de la enquadernació utilitzem l'aspiració amb filtres HEPA.

Neteja en sec mitjançant aspiració.

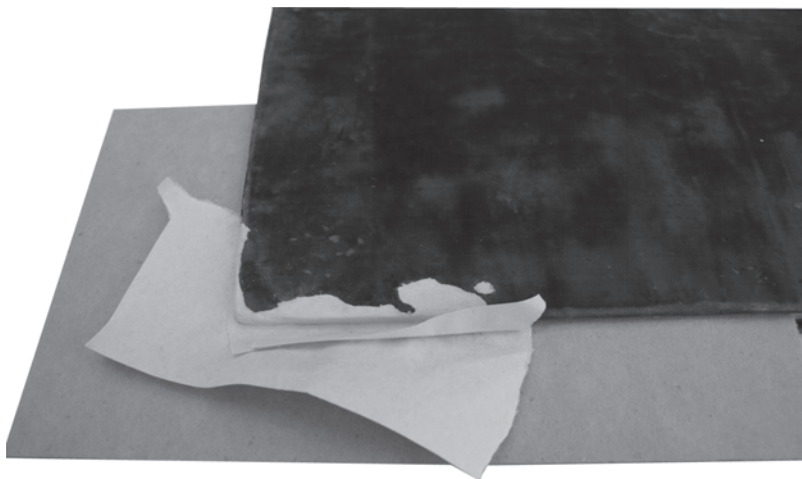
Les guardes en paper les netegem amb goma d'esborrar i es reintegren les manques amb papers japonesos similars a l'original en color i en gramatge.

Per altra banda, trobar la solució més adequada per a la restauració de les guardes en tela i de l'enquadernació

ens va portar una mica més de temps. Per a la reintegració de les parts que faltaven utilitzem sempre materials semblats a l'original, perquè qualsevol canvi de temperatura o d'humitat no els afecte, i reaccionen de la mateixa forma que el conjunt del document original, i per a aconseguir que s'assimilen el màxim en color, textura, etc. En aquest cas podíem usar paper o tela perquè són molt similars. En un primer moment varen pensar utilitzar un vellut sobre una base de paper que reforçara l'enquadernació, però aquest procés d'intervenció suposava el desmuntatge del llibre i sempre treballem amb la intervenció mínima i aquest procés podia ser nociu per a l'obra. Per aquesta raó la millor opció era utilitzar polpes de paper per a emplenar les manques i posteriorment reintegrar cromàticament amb aquarel·les, sempre amb processos reversibles. La polpa de paper la barregem amb un adhesiu per a donar-li consistència i aconseguir el volum desitjat. Una vegada seca reintegrem amb aquarel·les i posteriorment varen protegir la reintegració amb un adhesiu a l'aigua, que protegia l'aquarel·la i no deixava lluentors.

Reintegració de suport.

Reintegració cromàtica.

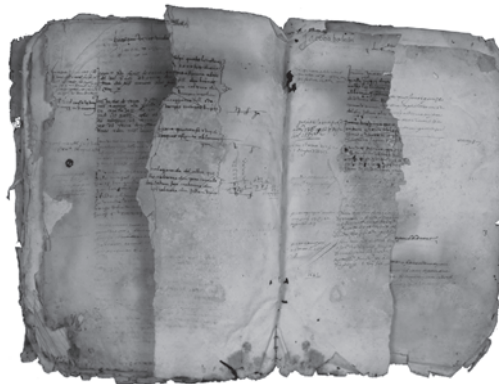
Una vegada restaurada l'obra realitzem una caixa de conservació amb cartó lliure d'àcid per a protegir-la i que es conserve en bon estat.

Procés de restauració de dos llibres de la peita, segles XV i XVI

Els llibres de la peita de Dénia es trobaven en un avançat procés de deteriorament i havien perdut gran part del suport a causa d'una inadequada conservació. A més no disposaven d'enquadernació, i havien patit durant els anys l'agressió de diversos agents de deteriorament.

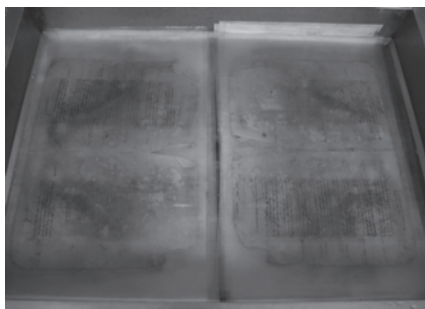
Estat inicial. Llibre de Peita s. XV.

Estat inicial. Llibre de Peita s. XVI.

A més de la pols i la brutícia que hi ha en l'ambient i que es diposita en els llibres, aquests també estan escrits amb tintes que es degraden, és a dir, que s'oxiden alliberant quantitat de pigments que queden solts sobre les fulles. L'excés d'humitat en l'ambient i les goteres afavoreixen la solubilització d'aquestes restes produint taques d'humitat en les fulles, com en els casos dels quals parlem. Aquesta humitat unida a altes temperatures i a la falta de llum i ventilació correctes afavoreix la proliferació de microorganismes, com ha ocorregut també amb aquests llibres. Els microorganismes són molt perillosos per al paper però també per a les persones, ja que són els causants de moltes malalties en l'ésser humà i sempre hem d'anar protegits amb màscara i guants.

Per aquesta raó el procés d'intervenció d'aquestes obres va començar amb la neteja en sec mitjançant aspiració en una càmera protegida, per a evitar que aquests microorganismes contaminen altres obres. Una vegada aspirat continuem amb la neteja en sec amb gomes d'esborrar i brotxa de restauració per a eliminar les restes de brutícia superficial. Per a procedir al desmuntatge, numerem cada fulla i apuntem la numeració en una fitxa, per a poder muntar l'obra de nou una vegada finalitzem la restauració. Abans de procedir amb els processos humits mesurem el pH per a saber la acidesa que té el paper i si faria falta desacidificar-lo. Malgrat l'estat de les fulles el pH va eixir alcalí i descartem el bany de desacidificació, per resultar un pH òptim. Per al bany de neteja utilitzem una solució hidroalcohòlica durant 30 minuts. Aquests banys detenen l'acció dels microorganismes i netegen la brutícia del paper.

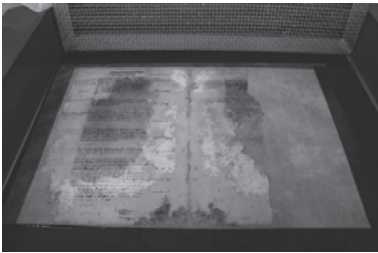

Bany

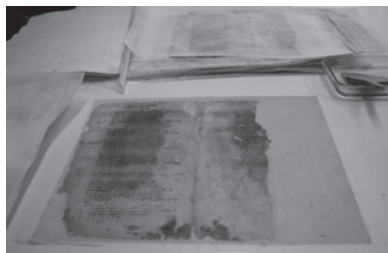
Després del bany reintegrem mecànicament cada fulla amb polpes de paper similars a l'original i es van aprestar amb metilcel·lulosa per a retornar-los l'aprest que havien perdut en el bany. Seguidament es van deixar assecar sota pes per a evitar la deformació.

Reintegradora mecànica

Document sense reintegrar.

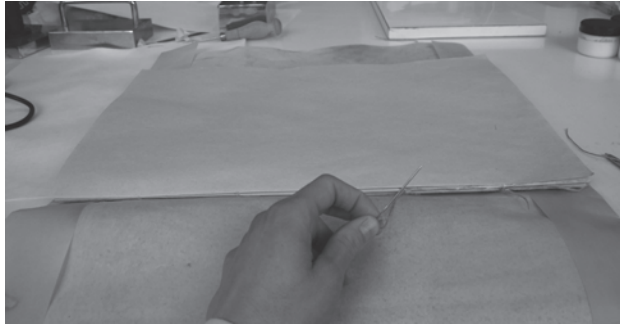

Document reintegrat

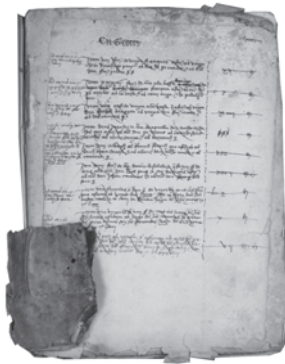

Reaprest

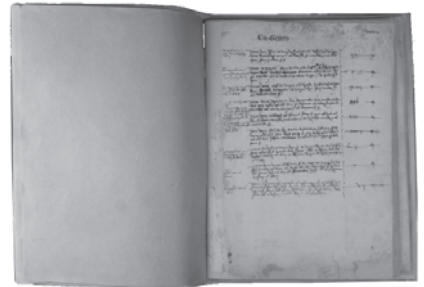
Una vegada seques les fulles escatem les vores amb escates de paper i les ordenem amb ajuda de la numeració que apuntem abans del desmuntatge. Per a protegir l'obra decidim realitzar en tots dos llibres una enquadernació en pergamí amb cintes de badana, similar als llibres de Peita de l'època. Aquesta enquadernació la varen cosir al cos del llibre amb costura d'arxiu com estava originalment.

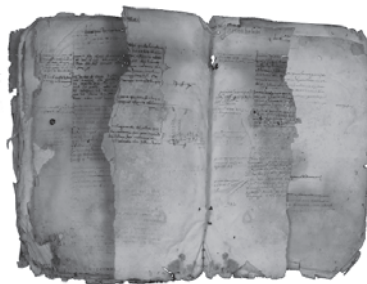
Cosit.

Abans.

Després.

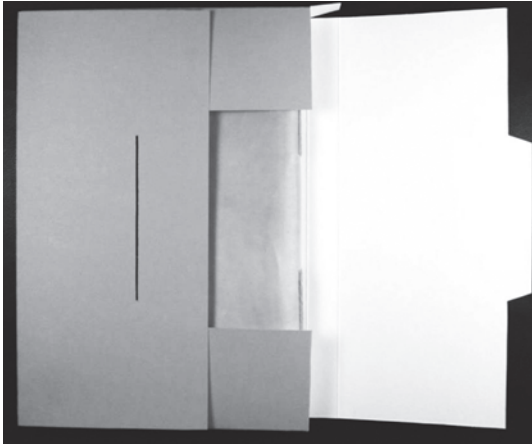

Abans.

Després.

L'últim pas va ser la fabricació de caixes de conservació amb cartó lliure d'àcid per a protegir les obres en tornar a l'arxiu.

Caixa de conservació

Antigament, la restauració de material d'arxiu es limitava a intervencions menors amb el propòsit de poder exposar les obres. No obstant això, l'objectiu primordial del IVC+R, és la protecció integral dels arxius de la Comunitat Valenciana, per la qual cosa oferim a més de les intervencions, l'assessorament adequat per a la conservació del nostre patrimoni al llarg del temps.